

PB-PP
BELGIE(N)-BELGIQUE

Sint-Guthago Tijdingen

Mededelingenblad van de
Geschiedkundige Kring van de Zwinstreek

Sint-Guthago

Nr. 576

P209467

mei 2026

Lidmaatschapsbijdrage België : 25 euro op rekening : IBAN BE82 8601 0615 5768;
BIC code: SPAABE22 (Centea). Lidmaatschapsbijdrage buitenland : 30 euro.

Uitgever : Fons Theerens, Jan Devischstraat 109, 8300 Knokke-Heist

Postkantoor van afgifte: 8300 Knokke-Heist 1

Het mededelingenblad hoort bij *Rond de poldertorens*, het ledenblad van Sint-Guthago,
en verschijnt maandelijks behalve in januari, juli, augustus en december.

Geschiedkundige Kring Sint-Guthago
van de Zwinstreek
Lid van Heemkunde West-Vlaanderen vzw

Maatschappelijke zetel : Fons Theerens, Jan Devischstraat 109,
8300 Knokke-Heist
Correspondentieadres : Johan Deckers, De Terp 8, 8301 Knokke-Heist

Het Bestuur :

Erevoorzitters :

François baron van der Elst, Spegelsweg 2, 8340 Oostkerke

Voorzitter :

Caroline Terryn, Kasteelstraat 69, 8340 Moerkerke, tel 0495 12 45 29
caroline.terryn@telenet.be

Secretaris :

Fons Theerens*, Jan Devischstraat 109, 8300 Knokke, tel (050) 625309
fons.theerens@knokke-heist.eu

Penningmeesteres :

Nicole Vanden Weghe, Vissersstraat 22, 8340 Moerkerke, tel (050) 500180
nicole.vanden.weghe@skynet.be

Hoofdredacteur Rond de Poldertorens :

Noël Geirnaert*, Hugo Verrieststraat 5, 8000 Brugge, tel. (050) 336940
famgeirnaert@skynet.be

Leden :

Etienne Decaluwé, Keuvelhoekstraat 54, 8300 Knokke, (050) 601023
etienne.decaluwe@gmail.com

Johan Deckers, De Terp 8, 8301 Knokke-Heist, tel 0487 907771
johan.deckers@skynet.be

Thomas Hoeberigs, Westkapelsesteenweg 71, 8380 Dudzele, tel 0474 597158
thomas.hoeberigs@knokke-heist.be

Jan Hutsebaut, Berg 59, 9950 Waarschoot; jan.hutsebaut@damme.be

Jan Kamoen*, Vissersstraat 22, 8340 Moerkerke, tel (050) 500180
jankamoen@skynet.be

Jan Tilleman, Kleine Molenstraat 1A, 8380 Dudzele, tel 050 604135
jan.tilleman@telenet.be

* Zijn tevens lid van de redactieraad Rond de Poldertorens en St.-Guthago Tijdingen

Uitstap: Museum van het Brugse Vrije

Wanneer: zondag 31 mei 2026 om 14 u.

Waar: Brugge, zitbanken op de Burg (of bij regen binnen in 11A)

Reserveren: caroline.terryn@telenet.be

Op 6 oktober 2010 ondertekenden afgevaardigden van het Brugse stadsbestuur en van het provinciebestuur officieel de overeenkomst waarin West-Vlaanderen afstand deed van het kunstbezit dat zich nog bevond in het oude Landhuis van het Brugse Vrije. Dit patrimonium is definitief overgedragen aan de Stad Brugge. Het maakt volledig deel uit van de collecties van Musea Brugge. De Brugse Stedelijke Musea stonden toen al verscheidene jaren in voor het dagelijks beheer van dit provinciaal kunstbezit. De kunstwerken (schilderijen, meubels, enkele merkwaardige koperen inktstellen, oude kaarten en boeken en vooral: de zeer uitzonderlijke 16de-eeuwse schouw van het Brugse Vrije in de Schepenkamer) dateren van de 16de tot de 18de eeuw. Op een koperen inktstel uit 1634 dat afkomstig is van de proosdij van Sint-Donaas, zijn al deze kunstwerken afkomstig van het patrimonium van het Brugse Vrije, dat tot 1795 van hieruit werd bestuurd. De monumentale schouw van het Brugse Vrije kreeg in 2024 een grondige conserverende behandeling. De schouw is sinds enkele jaren ook opgenomen in de Topstukkenlijst van de Vlaamse Gemeenschap.

Gelegenheidsgids is bestuurslid Noël Geirnaert, auteur van enkele wetenschappelijke publicaties over het Brugse Vrije en zijn kunstbezit. We verzamelen aan de zitbanken voor het Landhuis van het Brugse Vrije, Burg 11, bij regenweer binnen, Burg 11A. Na het geleid bezoek aan het Museum van het Brugse Vrije kan men nog individueel het stadhuis met de Gotische Zaal bezoeken.

Inschrijvingen Heemdag Damme

Op zaterdag 27 juni organiseert onze kring i.s.m. Heemkunde West-Vlaanderen en onze zustervereniging Heemkundige Kring Zwinrechteroever Damme, de jaarlijkse ontmoetingsdag voor de heemkundige verenigingen van de provincie: heemdag West-Vlaanderen 2026.

In de voormiddag ontvangen we de ingeschrevenen in De Pulse, het nieuwe bezoekerscentrum van Natuurpunt aan de Romboutswervedijk, met ontbijt en een lezing over de geschiedenis van Damme door Caroline Terryn.

Na de broodjeslunch volgen we één van de drie gidsen. Thema's van de wandelingen zijn ten 1ste de opgravingen in het Sint-Janshospitaal, ten 2de Damme en de wijnimport en ten 3de de versterking van 1620 met bezoek aan de resten van de Sint-Antoniispoort.

Vervolgens worden we ontvangen in het stadhuis waar de stad een receptie aanbiedt na de uitreiking van de heemprijs voor het beste artikel van 2025.

De dag wordt afgesloten in het restaurant *De kleine rietgans*.

Het dagprogramma kost 20 euro; inclusief avondmaal kost 85 euro.

Inschrijven kan tot 15 juni d.m.v. een email naar Bart Blomme:

b.blomme@gmail.com

Nog enkele plaatsen voor de uitstappen!

Naar jaarlijkse gewoonte plannen we in mei, juni en september een uitstap met de kring:

31 mei 14 u : Noël Geirnaert in Brugge (Brugse Vrije)

28 juni 14 u : Jan Hutsebaut in Damme (recente opgravingen)

27 sep 14 u : Ferrariswandeling in Torhout

Voor leden en hun gezin zijn deze gegidste rondleidingen helemaal gratis, maar ook niet-leden kunnen mee mits betaling van €10.

Voor iedereen is inschrijven verplicht, maar leden hebben uiteraard voorrang.

Inschrijven kan enkel via caroline.terryn@telenet.be

Verlag: De stichting van Sluis: grafelijke zet in een politiek machtsspel langs het Zwin?

Ook de lezing van 26 april was weer een schot in de roos, zowel kwantitatief – een opkomst van 80 toehoorders! – als kwalitatief: een vlotte spreker met een boeiend onderwerp. Ward Leloup studeerde aan de KU Leuven. Voor zijn masterproef onderzocht hij het ontstaan van Sluis, een onderwerp dat hij in latere publicaties verder uitwerkte. In 2014 werd hij wetenschappelijk medewerker aan de Universiteit Gent. Daar werkte hij als historicus mee aan het project *Verdwenen Zwinhavens* en kon met de archeoloog Jan Trachet de puzzel leggen van de huizengeschiedenis van het verdwenen havenstadje Monnikerede. Hij gebruikte daarvoor prekadastrale bronnen.

Sinds 2015 is Ward Leloup verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel. Daar leert hij de studenten hoe om te gaan met de bronnen uit de middeleeuwen en vroegmoderne periode. In zijn onderzoek bestudeert hij de sociale en economische geschiedenis van Vlaamse steden, Brugge in het bijzonder, tijdens de late middeleeuwen, de 14de en 15de eeuw. Hij besteedt daarbij ook bijzondere aandacht aan het ruimtelijke aspect. Heel concreet is hij bezig met de sociale en economische geschiedenis van de leernijverheid in Brugge en dus waar de leerlooiers gevestigd waren. Voor zijn lezing keerde hij terug naar zijn eerste onderzoeksveld: de ontstaansgeschiedenis van Sluis.

Op de kaart van de Zwinstreek van Jan de Hervy uit 1501 prijkt Sluis centraal, verdedigd door stadsmuren en -poorten en dicht bebouwd. De belfortoren is goed herkenbaar evenals de twee kastelen: het groot op de rechteroever en het kleine ertegenover.

Sluis was dan ook een grote stad naar middeleeuwse normen: professor Walter Prevenier - nu een negentiger die nog steeds volle zalen trekt als hij in Gent spreekt voor oudstudenten - berekende dat Sluis in 1469 zo'n 10.000 inwoners telde. Ter vergelijking: Brugge had er toen 40.000 en Damme 2.000. De kleinere Zwinhaventjes, Monnikerede, Hoeke en Mude, stelden het met enkele honderden burgers. Op basis van de bede - letterlijk de belasting die de graaf aan de steden vroeg, 'bedelde' en die over die steden verdeeld werd naar gelang van hun vermogen - bleek dat Sluis de zesde welvarendste stad van Vlaanderen was. Volgens het Transport (de verdeling) van Vlaanderen c. 1320

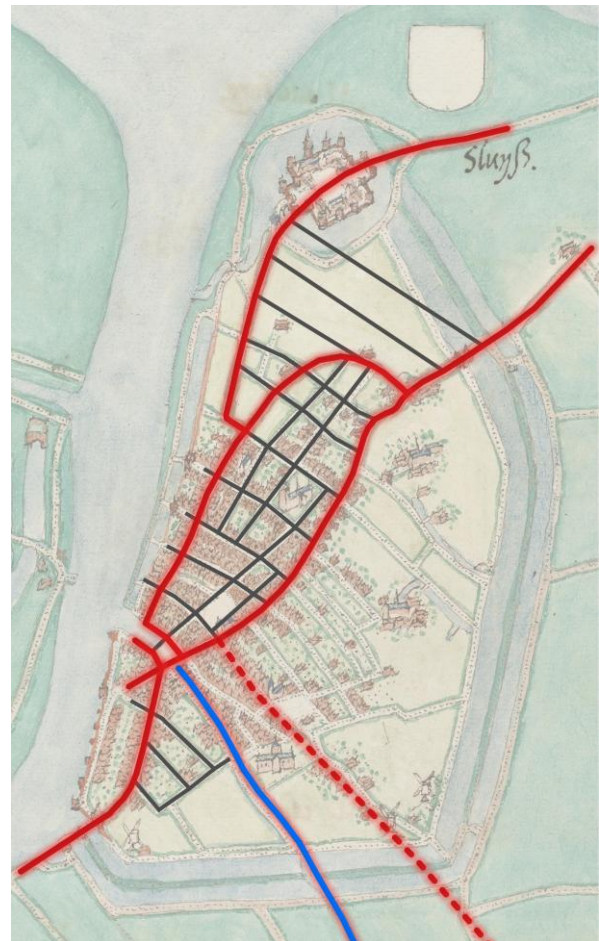
moest Sluis 0,95% betalen (t.o.v. Brugge: 15,21%, Damme: 0,44%, Aardenburg: 0,79% en Nieuwpoort: 0,62%).

Dat was in 1320 en toen was Sluis nog piepjong want Sluis was de jongste Zwinhaven. Het Zwin ontstond in 1134, een generatie later was er al het haventje Litterswerve, dat vanaf 1180 Damme genoemd werd. In de loop van de 13de eeuw kwamen er Monnikerede, Hoeke en Mude bij. Sluis was de laatste in de rij: voor het eerst vermeld in 1288, en met stadsrechten begiftigd in 1290. Op zo'n 30 jaar, op een goede generatie verder, was Sluis uitgegroeid van een onooglijk vissersdorpje *Sluus*, naar een welvarende havenstad. Sluis/Lamminsvliet - dat overigens pas vanaf het tweede kwart van de 14de eeuw steevast Sluis genoemd werd - moest dus al in 1320 dubbel zoveel belastingen betalen dan Damme en was dus ook dubbel zo 'rijk' geworden op korte tijd.

Van waar die steile opkomst? Dat had uiteraard te maken met ligging aan het Zwin en het feit dat de stad een grafelijke stichting was. Dat kon Ward Leloup in detail bewijzen aan de hand van twee belangrijke bronnen: de kaart van Jacob van Deventer uit c.1560 en een cijnsregister uit c. 1330. Het accurate stadsplan dateert weliswaar van 230 jaar na de belanstingslijst, maar Ward Leloup kon ze matchen. Hij kon 'makkelijk' de weg in vinden doordat de opmaker van het cijnsregister de 891 percelen straat per straat oplijstte. De cijnsbelasting moest betaald worden aan Maria van Artesië (c.1291-1366), *ma dame de Namur en l'Escluse*. Zij was de weduwe van Jan van Namen die op zijn twaalfde van zijn vader graaf Gewijde van Dampierre in 1282 een lap slikken- en schorrengrond gekregen had: het was enkel *water ende wase*. Maar wat een potentieel!

Door beide bronnen te combineren kon Ward Leloup de stadsontwikkeling loepzuiver retraceren. Eerst werden gronden

ingepolderd en bedijkt. Daaraan herinneren straatnamen als *Ouden Dijk*, *Hoogstraat* (een typische dijknaam) en *Pladerasch*. Pladerasch wijst op moerassig, modderig gebied want *Plade* komt van pleden (troebel, drabbig) of pladeren (plonsen, geluid dat water maakt). Kortom een toponiem dat heel goed past in een nog onbedijkt slikken- en schorregebied waar de zeearm nog vrij spel had. Aan de *Oude Polre* werd verder ingepolderd met de *Nieuwen polre* en kwam er *Nieuwen Caye* & *Niewen Dijk*. De polders werden drooggetrokken met grachten die uitgaven op een afwateringskanaal een *Waterganc* die uitwaterde via een sluis.

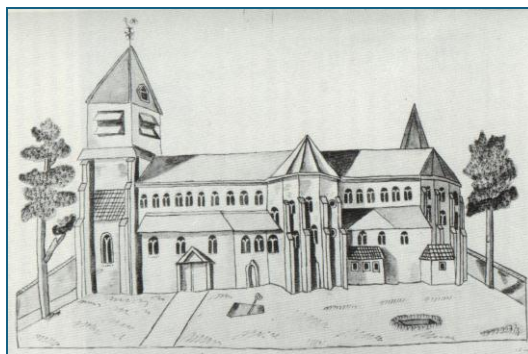

Eens de polder droog was, werd een regelmatig stratenpatroon getrokken. Zowel uit de manier hoe de straten parallel liepen als uit de straatnamen blijkt hoe planmatig men te werk ging. Op het plan zijn maar liefst 11 straten te herkennen die allemaal de naam van

een heiligen kregen: Sint-Joris, Sint-Anna, Sint-Pieter, Sint-Jan,... De dwarsstraten werden dan weer genoemd naar personen die mogelijk de projectontwikkelaars waren van de verkaveling want ze hadden in die straat een pand: eigenaars Hughe Pancoucke, Pieter Kricke en Willem f. Meus werden allen vereeuwigd met een straatnaam. De percelen werden in het cijnsregister opgenomen met hun oppervlakte, behalve degene die uitgaven 'zeewaerts' op het Zwin. Dan werd enkel de breedte genoteerd, want naarmate het Zwin verzandde of werd ingepolderd konden deze gegeerde percelen aangroeien.

Op het 16de-eeuwse stratenplan ontbreken al enkele straten: er werd in het noorden van de stad bij de bouw van het groot kasteel in 1386 een wijk opgeofferd voor een vrij schootsveld. [De term duidt een gebied aan dat door de artillerie van een fort wordt bestreken. In een dergelijk gebied mochten geen zichtbeperkende objecten zoals woningen of beplantingen worden aangebracht.] Andere lege plekken *intra muros* wijzen dan weer op de ontvolking in 1560 na de bloeiperiode van de late middeleeuwen.

Merkwaardig is dat de verkaveling zoals ze uit het cijnsregister blijkt geen pleinen had, enkel straten. Markt werd dan ook gehouden op het strand, later de kaaien aan de Zwinoever. Ook voor een kerk was geen plaats in de verkaveling. De Sint-Janskerk, een driebeukige Romaanse kruiskerk van 87m bij 34m - indrukwekkend groot voor nieuwe nederzetting - werd op kosten van Jan van Namen in 1325 in de periferie gebouwd.

De rationele nieuwbouwwijk lag nabij een vroegere kleine nederzetting van vissers en landbouwers die meer organisch gegroeid was langs een zandrug die zuidwaarts naar Heile liep. Vóór Sluis een zelfstandige parochie werd, gingen de bewoners ter kerke in Hannekenswerve, op 2,8 km ten oosten van Sluis. Het 15de eeuwse handschrift *Flandria Generosa C* formuleerde het zo: *Er was een heuvel op twee mijl van Brugge, waar het zo aangenaam was, dat – en een man genaamd Lambertus ontving er hartelijk buitenlanders en kooplieden – het na verloop van tijd Lamminsvliet werd genoemd, wat we nu Sluis noemen.*

Wat was de bedoeling van de stichting van Sluis? Er zijn tal van redenen. Zo speelde de machtsuitbreiding/consolidatie in Zeeland mee. Eind 13de eeuw werden Vlissingen en Veere gesticht volgens eenzelfde rechtlijnig stratenpatroon. Zeeland werd betwist tussen de graven van Vlaanderen en van Holland. Gwijde nam in 1290 bijvoorbeeld Floris V gevangen en rond 1300 zouden er een aantal Vlaamse raids vanuit Sluis georganiseerd worden en omgekeerd ook raids door Hollandse schepen op Sluis. Uiteindelijk werd in 1323 conflict geregeld met de Vrede van Parijs en zag de Vlaamse graaf af van aanspraken op Zeeland, maar rond de tijd dat Sluis gesticht werd, was er dus nog een hevige machtsstrijd.

Een belangrijke reden om Sluis te stichten was financieel. Een nieuwe stad betekent nieuwe inkomsten. In 1403 blijkt een vijfde van de totale inkomsten uit Vlaamse grafelijke domein afkomstig uit Sluis! De stad werd dan ook omschreven als *un biaux et grans et proufitables hiretages*. [*een mooie, grote en winstgevende erfenis*] Ook indirect gaf Sluis inkomsten via bijdragen van Brugge aan grafelijke schatkist; zeker in de context van voortschrijdende verzanding en steeds groter wordende schepen. Al in de 13de eeuw was er nieuwe haveninfrastructuur nodig om verdere economische ontwikkeling in het binnenland te stimuleren en garanderen.

De graven van Vlaanderen hadden een traditie om te investeren in de Zwinstreek en er stimulerend beleid te voeren. Al in 1163 vaardigde Diederik van de Elzas een toltarief uit in Litterswerve. Filips werkte mee aan de dam van Damme en gaf in 1180 de burgers van Damme een tolvrijstelling voor Vlaanderen. Margareta van Constantinopel nam in 1267 verschillende maatregelen *pour l'avancement de la ditte ville*: Damme kreeg o.m. toestemming om een kraan te plaatsen, de inkomsten van een molen,...

Maar Ward Leloup volgt niet de opvatting die historici traditioneel aanhangen dat Sluis omstreeks 1290 werd gesticht, of tenminste doelbewust ontwikkeld, om een nieuwe voorhaven voor Brugge te creëren dichterbij de monding van het Zwin. Daarvoor was de relatie van graaf Brugge te verzuurd. In 1270-74 was er immers het Engels-Vlaams handelsconflict die de handel op Engeland verstoorde. Dat trof de commerciële en politieke elite van Brugge die aangesloten was bij de Londense Hanze. In 1279-80 kloegen vreemde handelaars zozeer over tolheffing in Brugge dat ze zich terugtrokken in Aardenburg. Graaf Gewijde steunde hen door de toegankelijkheid van Slepeldamme - de haven van Aardenburg op de monding van de Eede, te bevorderen. In 1280-81 komen de Bruggelingen regelrecht in opstand tegen de graaf: de Moerlemaye. [Ook in Damme is het dan onrustig en wordt er driftig met de armen gezwaaid; over die moerlemayers zal Jelle Haemers één van de volgende jaren een lezing komen geven].

In die vijandige context Brugge-graaf is het onwaarschijnlijk dat de graaf een nieuwe haven sticht ten dienste van Brugge. Meer zelfs die van Sluis zijn echte dwarsliggers. Iedereen klaagt erover. Mude klaagt begin 14de eeuw "*Eerst dat een scip van Scolland dat men hiet de Marioten quam binnen den Swene [...] ende aldaer so quam de bailiu van der Sluus met ghewelt ende voerde dat*

vorseide goed ende scip ter Sluis ondancckens ende tieghen den wille van den bailiu van der Muden". Sluis leidt dus de Schotten, die van niet beter weten, af van Mude naar Sluis. Damme heeft begin 14de eeuw ook te klagen want Sluis respecteert haar privileges van meten en stapelen niet: ook in Sluis kunnen goederen gewogen en gestockeerd worden. En Jan van Namen zelf ligt ook dwars want hij poldert een stuk van de vaargeul van het Zwin in waardoor de haven van Damme is *sere gheaerghet ende gheondiept*.

In plaats van dat de graaf ingrijpt, gedooft hij de wantoestanden. Zo klagen althans de Zwinsteden: *So blijft min here vorseit ende siin hoir ontaerft van den sconen juhele van den Zwene, dat bloeme es van al sinen lande, [...] ende al sine steden upwaert gheseten van der Sluis bliven verloren bi fauten van hem*.

In juli 1323 raken de gemoederen bijzonder verhit: op 13 juli 1323 krijgt Jan van Namen van de nieuwe graaf Lodewijk van Nevers het recht om de waterbaljuw te benoemen. Daarmee heeft de heer van Sluis de facto de controle op het Zwin. Die van Brugge zijn furieus en trekken op 31 juli gewapend naar Sluis. [Een meute woedende Bruggelingen van alle rangen en standen rukt op naar Sluis. Het legertje van Jan van Namen trekt de Bruggelingen tegemoet maar wordt onder de voet gelopen. Twintig ridders vinden de dood in de gewelddadige confrontatie. Lodewijk van Nevers slaagt er in om het leven van zijn oudoom Jan van Namen te sparen door hem uit te leveren aan de Bruggelingen. Hij wordt overgebracht naar Brugge waar het schepencollege hem verzoekt om zijn rechten van Sluis af te staan aan de stad Brugge. Jan van Namen weigert en verdwijnt achter de tralies van het Steen. Sluis blijft de volgende dagen het toneel van plundering en brandstichting door de Bruggelingen. Bron: www.dekroniekenvandewesthoek.be op basis van de *Chronyke van Vlaanderen*, een 15de-eeuws handschrift]

Uiteindelijk zwicht graaf Lodewijk van Nevers want hij heeft Brugge nodig want heel het graafschap is in opstand gekomen. Dit oproer is gekend als *de Opstand in Kust-Vlaanderen* of *de Kerelsopstand*. Op 9 april 1324 vergeeft de graaf de Brugse plundersaars en vaardigt hij het beroemde stapelprivilege uit dat Brugge beloont: alle goederen die via het Zwin worden aangevoerd, moeten naar Brugge komen! Behalve o.m. wijn en haring, dat is voor Damme, fruit voor Monnikerede en Hoeke wordt de herstelplaats voor de schepen. Sluis krijgt enkel beperkingen opgelegd: er wordt geen textielnijverheid toegelaten, het aantal ambachten wordt ingeperkt, enkel gezworen meters van Damme mogen de goederen meten, er mogen geen geldwisselaars in Sluis verblijven – essentieel voor de handel want al die vreemde handelaars hadden allemaal vreemde valuta -, de waterbaljuw van het Zwin mag geen burger van Sluis zijn en er mogen geen fortificaties gebouwd worden.

geldwisselaars

In de praktijk werd het privilege van 9 april 1324 dikwijls geschonden: in 1386 werd het Groot Kasteel gebouwd; in 1405 bouwde Jan Zonder Vrees de *Bourgondische Toren* aan de overkant van het Zwin. De hertogen konden zo naar believen het Zwin afsluiten. Dat dat gebeurde niet met een ijzeren ketting - dat is een romantische fantasie uit de 19de eeuw -, maar wel met een blokkade met schepen. Net zoals nu in de straat van Hormuz. Telkens Brugge in opstand kwam, sloten de hertogen het Zwin af. De best gedocumenteerde blokkade is die tijdens de grote Brugse opstand van 1436–1438 tegen de centralisatiepolitiek van Filips de Goede. Op het verbod op handel in Sluis werden ook veel inbreuken gepleegd. Sluis groeide zelfs uit tot een zwarte markt.

De centrale these van Ward Leloups lezing luidde dus dat Sluis gesticht was rond 1280 als een havenstad en een instant succes kende, maar niet zozeer als een voorhaven *in dienst van* Brugge, dan wel als een steunpunt voor de grafelijke macht langs het Zwin en zelfs als een alternatief handelscentrum. De tweede helft van de dertiende eeuw kende immers toenemende spanningen tussen de grafelijke familie en de grote Vlaamse steden. In deze context vormde de stichting van Sluis mogelijk een grafelijke zet in een breder politiek machtsspel. In de decennia na de stadstichting blijkt alleszins dat Sluis de bestaande organisatie van de handel langs het Zwin sterk verstoorde en een eigenzinnige koers voer, met de impliciete steun van de Vlaamse graaf. Brugge en de andere Zwinstadjes beschouwden de nieuwe haven in de eerste plaats als een bedreiging voor hun positie en hun privileges. Pas tijdens de Kustopstand van 1323-28 zou Brugge kunnen profiteren van de verzwakte positie van de Vlaamse graaf en met het stapelprivilege haar dominantie in de Zwinregio kunnen bestendigen, ten koste van de autonome ontwikkeling van Sluis.

Verslag: Caroline Terryn

Op 31 mei 2026 leidt ere-archivaris Noël Geirnaert ons rond in de zalen van het Brugse Vrije.